

DEMOKRATİKLEŞME VE TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN TEMEL SORUNLAR

DEMOCRATIZATION AND MAIN ISSUES FACED IN TURKEY'S DEMOCRATIZATION PROCESS

Arş. Gör. Hüseyin AKSU

Şırnak Üniversitesi, İİBF-Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Şırnak/Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1076>

Reference : Aksu, H. (2018). "Demokratikleşme Ve Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Karşılaşılan Temel Sorunlar", International Social Sciences Studies Journal, 4(27): 5949-5958

ÖZ

Demokrasinin uzunca bir tarihi olsa da demokratikleşme 20. Yüzyıl'da otoriter yönetimlerden demokratik yönetimlere geçiş sürecinin artışı ile birlikte gündemi meşgul eden önemli konulardan biridir. Bu çalışma, demokrasi, demokratikleşme ve Türkiye'de demokratikleşme sürecinde karşılaşılan temel sorunlar etrafında demokratikleşmeye ilişkin tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak demokrasinin tarihsel gelişim süreci ve anlamı ele alınmaktadır. Daha sonra demokratikleşme tanımlanarak demokrasiye geçiş ve demokrasinin yerleşmesi sürecine yönelik demokratikleşmenin çeşitli aşamalarından bahsedilmektedir. Son olarak Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci ve demokratikleşme sürecinde karşılaşılan temel sorunlar incelenmektedir. Genel olarak demokrasiyi ve demokratikleşmeyi, özel olarak ise Türkiye'de demokratikleşme sürecinde ortaya çıkan sorunları konu edinen bu çalışmanın demokratikleşmeye ilişkin yapılan araştırmalara önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Türkiye'de 1946'da başlayan demokrasiye geçiş süreci sonrası askeri darbeler ve darbe sonrası hazırlanan anayasalarla getirilen vesayetçi kurumlar 2000'li yıllara kadar demokratikleşmenin önünde engel olmuştur. 2000'li yıllarda demokratikleşmeye ilişkin önemli düzenlemeler hayata geçirilmişse de siyasi iktidarı denetleme görevi olan muhalefetin işlevsizliğinin demokrasinin yerleşmesinde önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokratikleşme, Türkiye.

ABSTRACT

Although democracy has a long history, democratization is one of the important issues of the agenda with the increase in the transition period from authoritarian to democratic administrations in the 20th century. This study aims to contribute to the debate on democratization around democracy, democratization and fundamental problems in the democratization process in Turkey. In this context, firstly, the historical development process and the meaning of democracy are discussed. Afterwards, democratization is defined and the various stages of democratization towards the transition to democracy and the establishment of democracy are mentioned. Finally, the main problems encountered in the process of transition to democracy and democratization process in Turkey is examined. The study mentioned, generally, democracy and democratization and specially, problems arising in the democratization process of Turkey. Therefore, it is thought that this study will be an important source of research on democratization. Until 2000s, the military coups and the tutelary institutions brought with the constitutions prepared after the coup had been prevented the democratization since the transition to democracy that begin at 1946 in Turkey. Although important regulations on democratization have been implemented in the 2000s, it can be said that the dysfunction of the opposition, which is the duty of controlling political power, is an important deficiency in the establishment of democracy.

Keywords: Democracy, Democratization, Turkey.

1. GİRİŞ

Demokratikleşme günümüzde önemli konuların başında gelmektedir. 20. yüzyıl içerisinde başlayan ve günümüzde hala devam etmekte olan otoriter yönetimlerden demokrasiye geçişler bu konuya ilgiyi de artırmıştır. Bu bakımdan demokratikleşmenin iki önemli boyutu olan demokrasiye geçiş ve demokrasinin yerleşmesi aşamalarının kapsamı önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Tüm dünyada olduğu

gibi Türkiye’de de demokratikleşme tartışmaları ve demokratikleşme sürecinin karşılaştığı sorunlar güncel konular arasına girmiştir.

Bu doğrultuda çalışmada öncelikle demokrasi kavramı hem klasik ve modern anlamıyla hem de siyasal rejimi meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı anlamıyla incelenmektedir. Bu anlamda demokrasinin farklı türleri örneklendirilmektedir. İkinci olarak demokratikleşme ve demokratikleşme sürecinin iki aşamasını oluşturan demokrasiye geçiş ve demokrasinin yerleşmesi aşamaları irdelenmektedir. Daha sonra demokratikleşmeye ilişkin farklı görüşler ele alınmaktadır. Daha çok iç dinamiklerin anlatıldığı bu kısımdan sonra küreselleşme sürecinin de hızlandığı demokratikleşmenin dış dinamiklerine ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Son olarak da Türkiye’de demokratikleşme sürecinde karşılan temel sorunlara değinilmektedir.

2. DEMOKRASİ

Her ne kadar zihinlerde bir netlik arz ediyorsa da gerek algılanış ve gerekse uygulanışı bakımından oldukça farklı ve karmaşık bir süreci ifade eden (Bingöl, 2011:228) demokrasi terimi “özünde tartışmalı” (Cirk, 2012: 7) bir kavramdır. Bu tartışmalar Antik Yunan’a kadar götürülebilmektedir. Demokrasinin klasik tanımı bu dönemde oluşmuştur. Antik Yunan’da, “demos = halk” ve “kratos = yönetim” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan demokrasi terimi, “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” şeklinde tanımlanmış (Şahin, 2007, 35), ancak 19. yüzyıla kadar, genelde cahil ve aydınlanmamış, diğer bir ifadeyle mülk sahibi olmayan eğitimsiz yığınların yönetimi anlamında negatif ve aşağılayıcı bir anlamda kabul edildiği için siyaset düşünürleri tarafından genişçe ele alınmamıştır (Heywood, 2011, 272-273). Bu bakımdan, demokrasinin bugün sahip olduğu itibarın oldukça yakın bir tarihe dayandığı; mesafeli-eleştirel anlayışa sahip demokrasi kuramının ve uygulamasının pozitif olarak değerlendirilmesinin ise ilk defa 20. yüzyılda, Batılı sanayileşmiş ülkelerde yapıldığı belirtilmektedir (Schmidt, 2002, 18).

Modern demokrasiyi işaret eden bu gelişim, demokrasiyi artık klasik tanımının dışına çıkararak farklı yeni tanımları da beraberinde getirmiştir. Temsili demokrasi anlayışından hareket eden modern demokrasi; halkın kendi iradesini gerçekleştirmek için, toplanacak kişileri seçme yoluyla, sonuçlar üzerinde son sözü söyleyerek ortak iyiliği sağlayan politik kararlara ulaşabilmek için kullanılan bir organizasyon tekniği olarak kabul edilir (Schumpeter, 2007: 322). Bunun yanı sıra demokrasi yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve iş birliği yoluyla, dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimi şeklinde de tanımlanmaktadır (Schmitter ve Karl, 1999: 4).

Kolakowski (1995:389)’de demokrasi teriminin geçirdiği tarihsel değişiklikleri ve sahte kullanımları bir yana bırakarak, genellikle anlaşıldığı haliyle bu kavramın üç bileşke içerdiğini savunmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasal seçkinlerin güç ve etkilerinin, sahip oldukları halk desteği oranına tekabül etmesini güvence altına almayı amaçlayan bir dizi kurumu ifade eder. İkinci olarak, demokrasilerde hukukî sistemin yürütme gücünden bağımsızlığı; yasa, bireysel ya da toplu çıkarlar ile devlet arasında özerk bir aracı vasıta olarak iş görür ve yönetici seçkinlerin bir aleti değildir. Üçüncü olarak, demokrasi hem tüm yurttaşların yasa önündeki eşitliğini, hem de seyahat özgürlüğü, konuşma özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, din özgürlüğü ve mülk edinme özgürlüğünü içeren temel kişisel hakları garantileyen, hukukî sistem içinde tesis edilmiş zorlayıcı engelleri kapsamaktadır. Ancak bu üç bileşke zorunlu olarak birbirlerine bağlı değildir. Üçü de hem kavramsal olarak, hem de tarihsel deneyim anlamında, ayrı ayrı var olabilirler.

Demokrasiyi olumsuz terimlerle açıklayan Sartori’ye (1996: 225) göre ise; “demokrasi hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendini yönetme yetkisi ile donatamayacağı ve dolayısıyla, hiç kimsenin bağımsız ve koşulsuz bir iktidar savında bulunmayacağı bir sistemdir.” Demokratik yönetim biçimi en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir (Touraine, 2011: 25). Przeworski’de (1991: 9), demokrasi siyasal partilerin seçim kaybettiği bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Şüphesiz bu demokrasi tanımları çoğaltılabilir, ancak klasik demokrasi ile modern demokrasi arasındaki iki farkı özetle belirtecek olursak, klasik demokrasi halkın doğrudan yönetimini savunurken, modern demokrasi temsili yönetimi savunmakta ve birtakım güvenceleri de sıralamaktadır.

Birtakım güvenceleri de barındıran demokrasi anlayışı çerçevesinde, günümüzde bir rejimin demokratik olabilmesi için adil ve özgür seçimlerin yanı sıra sınırlı hükümet, hukukun üstünlüğü ve yazılı bir anayasa ile temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerektiği ifade edilir. Bu demokrasi anlayışı anayasal veya liberal demokrasiye işaret eder (Plattner, 2010: 84).

Tarihsel süreçte demokrasi teriminin tanımı konusunda uzlaşma sağlanamaması, demokrasi terimine çeşitli sıfatlar eklenerek birbirleriyle rekabet içinde olan farklı demokrasi modellerini de beraberinde getirdi. Bu bağlamda, Atina modeline dayanan klasik demokrasi devlet yönetiminde halkın doğrudan ve sürekli katılımını ifade ederken, doğal haklar teorisi ve faydacılıkla ilişkilendirilen koruyucu demokrasi devlet karşısında bireylere kendini savunma imkanı sunan sınırlı ve dolaylı yönetim biçimini, 1960 ve 1970’lerde radikal ve katılımcı yönüyle Yeni Sol tarafından benimsenen gelişmeci demokrasi, özgürlükleri ve bireylerin gelişimini artıracığı düşüncesiyle halkın katılımının genişletilmesini savunur (Heywood, 2011: 274).

Bununla beraber, siyasal rejimlerin demokrasiye referansla kendilerini meşrulaştırma çabası içinde olmaları da farklı demokrasi şekillerini beraberinde getirmiştir (Karadağ, 2006: 75). Liberal ve liberal olmayan demokratik rejimler, “siyah ve beyaz” olarak düşünüldüğünde “gri”nin farklı tonlarına (Diamond, 2002) sahip demokratik rejimlerin de olduğu söylenir.

Demokratik rejimin temel unsurlarından biri olan genel oy ilkesinin mevcut olmadığı rejimler, “sınırlı demokrasi”, “erkekler demokrasisi” (male democracy), “oligarşik demokrasi” gibi sıfatlarla nitelendirilmektedir. Tam ve eşit siyasal yarışma unsurunun eksik olduğu rejimler, “kontrollü demokrasi”, “fiili tek-partili demokrasi” ve “kısıtlayıcı (restrictive) demokrasi” sıfatlarıyla adlandırılmaktadır. Bütün vatandaşların temel hak ve hürriyetlerden tam olarak yararlanamadıkları rejimlere “seçimsel (electoral) demokrasi”, “katı (hard) demokrasi” ve “liberal olmayan (illiberal) demokrasi gibi adlar verilmektedir. Liberal demokrasilerin bu üç şartını yerine getiren, fakat seçilmiş iktidarların, bazı vesayet makamlarının denetimi altında gerçek anlamda “muktedir” olamadıkları rejimler de “koruma altındaki (guarded veya protected) demokrasiler ya da vesayetçi (tutelary) demokrasiler olarak adlandırılmaktadır. Bunlara, “sözde (pseudo) demokrasiler”, “göstermelik (façade) demokrasiler”, “eksik (defective) demokrasiler”, “yarı (semi) demokrasiler”, “melez” (hybrid) rejimler gibi, daha pek çok isim verilmektedir (Özbudun, 2011: 39-40).

Çoğulcu perspektiften ele alanlar ise demokrasiyi farklılıkların birlikte yaşama biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre çoğulculuk, sayıdan çok farklılıktan kaynaklanır. Bu nedenle de çok partinin varlığı gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Demokrasinin amacı farklılıkları yok etmek değil uzlaştırmaktır. Demokrasi zıtlıkların bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Özetle demokrasi bir denge ve uzlaşma rejimidir (Kışlalı, 1995:204). Buna sahip olmayan demokrasiler ise kırılğan demokrasi olarak tanımlanmaktadır. Kırılğanlık olgusu, içinde yaşadıkları sistemin temellerine yönelik aktif bir direnişi ve/veya radikal karşı-talepleri siyasal örgütlenme özgürlüğü kanallarıyla dile getiren toplum kesimleri ile bu direniş ve taleplerin yöneldiği rejimin temel değerleri arasında ortaya çıkan açık ve yoğun çatışma durumu olarak tanımlanmaktadır (Kontacı, 2010: 470). Bu nedenle demokratik bir sistemde insanın tek bir evrensel boyuta (iktisadi çıkar, dini inanç, politik ideoloji, etnik özellik v.d.) indirgenmesi gerektiği kabul edilir. Bunu sağlayacak olan önemli bir araç ise; inanç ve kanaatlerin çoğulculuğunu garanti altına alan bir kabul görme/tanıma politikası ve sivil birlik tarzına denk düşen eşitlikçi sosyal ve politik yaşam formlarıdır. Bu da demokrasiyi görüşlerimize indigemek yerine, görüşlerimizi demokrasiye uyarlamak zorunda olduğumuzu anlatır (Sarıbay, 2012: 19).

Demokrasilerin sınırlı veya tam demokrasi olmalarının demokrasiye geçiş ve demokrasinin yerleşmesi süreci ile yakından bağlantılı olduğu söylenebilir. Genel olarak demokratikleşme olarak adlandırılan bu süreçte geçişin nasıl olduğu ve demokrasinin yerleşmesinden öte yerleşik demokrasinin istikrarının nasıl sağlanacağı temel tartışma alanlarını oluşturmaktadır.

3. DEMOKRATİKLEŞME

Demokratikleşme, otoriter siyasal sistemin demokratik bir sisteme geçişi ile başlayan ve sınırlı bir demokrasinin tam demokrasi haline geldiği son derece karmaşık bir dönüşüm süreci olarak tanımlanmaktadır (Shin ve Tusalem, 2007: 3). Başka bir ifadeyle demokratikleşme/demokratikleşmeme siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk devleti gibi zorunlu unsurları da içeren çok kapsamlı ve karmaşık (Tanör, 1997: 19) ve ağırlı olarak siyasi sistemi etkileyen ve kamu işlerine halk katılımını artıran (Schmitz, 2004: 404) bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda demokratikleşme iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçler demokrasiye geçiş ve demokrasinin yerleşmesidir (Karadağ ve Usta, 2011: 30). Demokrasinin yerleşmesi (consolidation) anlamında, literatürde demokrasinin pekişmesi, konsolidasyonu, sağlamlaştırılması ve kurumsallaşması gibi terimlerde kullanılmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönem, bütün dünyada demokrasinin tüm olarak veya parçalı uygulama olarak yükseldiği bir dönemdir (Yayla, 2000). Huntington modern dünyada üç demokratikleşme dalgasının

gerçekleştiğini; bu dalgaların ardından bir de ters dalgalanmaların yaşandığını ifade etmektedir. Yine 1828-1926 yılları arasında birinci dalganın, 1922-1942 yılları arasında birinci ters dalganın yaşandığını; ikinci dalganın 1943-1962 yılları arasında, ikinci ters dalganın ise 1958-1975 yılları arasında gerçekleştiğini ve son olarak üçüncü demokratikleşme dalgasının ise 1974 yılında başladığını söylemektedir. 1974 yılında Portekiz, İspanya ve Yunanistan'daki demokratikleşme hareketlerini, önce 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'da yaşanan ve daha sonra Sovyet sonrası dönemde devam eden ve Afrika'da görülen siyasi dönüşümler izlediği belirtilmektedir (Huntington, 1991: 11). Robert Dahl'da (1989: 297-303), demokratikleşme dalgalarına benzer şekilde tam poliarsşi olarak ifade ettiği kurumların, bir 21. yüzyıl sistemi olduğunu ifade etmekte ve poliarsşinin üç gelişme dönemi yaşadığını belirtmektedir: Birinci gelişme dönemi olan 1776-1930 tarihleri arasında Amerikan ve Fransız devrimleri ile başlayan süreçte birçok poliarsşinin kurumlarına sahip ülkelerin artış gösterdiğini; ancak bu ilk dönemin İtalya, Polonya ve Arjantin'deki iktidar değişikliklerinin ardından sonlandığı ifade edilmektedir. İkinci gelişme dönemi 1950-1959 yılları arasında yaşanmıştır ve bu dönemde poliarsşi ile yönetilen ülke sayısının önemli bir sıçrama gösterdiği söylenmektedir. Üçüncü dönem olarak gösterilen 1980 ve sonrasında Latin Amerika'daki geçiş süreçleri ve yeniden demokratikleşmeler neticesinde poliarsşi ile yönetilen ülkelerin sayısının 50'ye ulaştığı vurgulanmaktadır. 2000'li yıllarda Kafkasya ve Orta Asya'nın renkli devrimleri ve yakın zamanda Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki otoriter rejimlerin son bulması yeni demokratlaşma dalgaları olarak düşünülebilir.

3.1. Demokrasiye Geçiş

Demokratik rejimin kurulması açısından demokrasiye geçiş sürecinin önemli bir aşamayı oluşturduğu söylenebilir. Bu anlamda hem geçiş sürecine iten faktörler hem de geçiş sürecinin amacına ulaşabilmesi açısından, hangi yolların ne şekilde kullanılacağı bu süreçte önemli etkenleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede, O'Donnell ve Schmitter tarafından geçiş, iki farklı siyasi rejim arasındaki süre olarak ifade edilmektedir. Söz konusu yazarlara göre "Geçiş" bir tarafta, otoriter bir rejimin tasfiyesi sürecinin başlangıcı ve diğer tarafta demokrasinin herhangi bir formunun kurulumu, otoriter rejimin başka bir formuna dönüşü veya ihtilalci bir seçeneğin ortaya çıkışı ile sınırlandırılmıştır (O'Donnell ve Schmitter, 1986: 6). Demokrasiye geçiş literatürün önemli temsilcilerinden biri olan Rustow (1970: 346) ise, benzer şekilde demokrasiye geçişleri üç aşamada inceler. İlk aşama, Hazırlık olarak tarif ettiği ilk safha, farklı sosyal kuvvetler arasındaki güç için mücadele ve çatışma evresidir. Buradaki çatışmanın öncelikli hedefi demokrasiyi kurmak değildir. İkinci safha, karar alma, "siyasi liderlerin birlik içindeki çeşitliliği/farklılıkları kabul ettikleri ve bu amaçla, demokratik prosedürlerin bazı can alıcı taraflarını kurumsallaştırmaya razı oldukları" açık bir konsensüs eylemi olarak görülebilir. Üçüncü safhada, alışıldığı üzere, politikacılar ve vatandaşlar benzer şekilde yeni kuralları başka konulara uyguladılar ve yeni demokratik yapıya uyum sağladılar.

Bununla beraber demokrasiye geçiş sürecini tetikleyen faktörler çeşitlilik göstermektedir. Bu doğrultuda Schmidt (2002: 307-308) ise, otoriter devletten, demokrasiye geçişler konusundaki çalışmaların basitleştirilerek ifade edilmesiyle altı farklı geçiş yolundan bahsedebileceğini vurgulamaktadır. Bunlar: (1) Demokrasinin bir işgal gücü tarafından kaldırılmış olduğu ülkelerde dışarıdan itme ile geçiş; (2) Bir işgal gücünün, otoriter veya totaliter rejime karşı kazandığı askeri zaferden sonra demokratik oyun kurallarını yeniden yürürlüğe koyması ile geçiş; (3) Eski rejimin sivil ve askeri grupları tarafından veya eski rejimin ilgili grupları ile muhalefet arasında sağlanan; aynı zamanda demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt şeklinde gerçekleştirilen geçiş; (4) Egemen bloğun, ilgili tarafların katılımıyla sağlanan rejime indirgenmiş reformdan farklı olarak; eski düzenin reformcuları tarafından muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesi yoluyla geçiş; (5) Yıkma, çökme, değiştirme anlamında kullanılan "Ruptura" şeklinde geçişte muhalefet gruplarının demokratikleşmede önderlik rolünü üstlendikleri ifade edilmektedir; (6) Geniş ölçüde devrimci değişim yolu ile geçiş.

Carothers da (2002: 75), Sovyet sonrası ülkeleri örneğinde, geçiş süreci yaklaşımını ele alan görüşlerin beş temel varsayıma dayandıklarını ileri sürer. İlk olarak, bu yaklaşım herhangi bir toplum için otoriter rejimden demokratik bir rejime geçişin mümkün olduğunu kabul etmektedir. İkinci olarak, bu geçiş sıralı, önceden tahmin edilebilir aşamalardan oluşur. Üçüncü olarak, siyasal seçimlerin geçiş sürecinde dönüştürücü bir rollerinin bulunduğu düşüncesidir. Dördüncü olarak, geçiş sürecinde, ülkenin sahip olduğu kültürel, sosyal ve ekonomik yapı unsurlarından daha çok, yönetici elitlerin kararlılıkları önem kazanır. Son olarak geçiş sürecinin aşamalarının belirlenmesinde, yeni kurumsal düzenlemeler ve eski kurumların yeniden şekillendirilmesi önemli göstergelerdir.

Bu çerçevede dünyadaki demokrasiye geçiş sürecine genel olarak bakıldığında demokrasiye geçişlerin oldukça farklı şekillerde yaşandığı söylenebilir. Demokratikleşme hareketlerinin; halk gösterileri (Venezuela), savaşta yenilme (Arjantin), yaşlı diktatörün ölümü (İspanya), darbe (Portekiz, Paraguay), Plebisitin geri tepmesi (Şili) ve gerçekleşebilecek bir askeri karmaşanın tehdidi (Yunanistan) gibi nedenlerle başladığı görülmektedir. Diğer taraftan; elitler arası uzun görüşmeler (Brezilya-İspanya), kitle gösterileri ve elitlerin iktidar mücadeleleri (Portekiz) aniden önemli bir güce sahip olan seçkin bir kişinin kararı (Yunanistan, kısmen Sovyetler) ve otoriter rejimleri destekleyen süper gücün çözülmesi (Doğu Avrupa) şeklinde gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2000: 51). Devlet seçkinleri eliyle geçiş (Türkiye) (Heper, 2010: 113), halk hareketleri ve dış dinamiklerin etkisiyle geçiş (Mısır, Tunus, Libya) şeklinde gerçekleşen geçiş biçimlerinden bahsedilebilir.

3.2. Demokrasinin Yerleşmesi

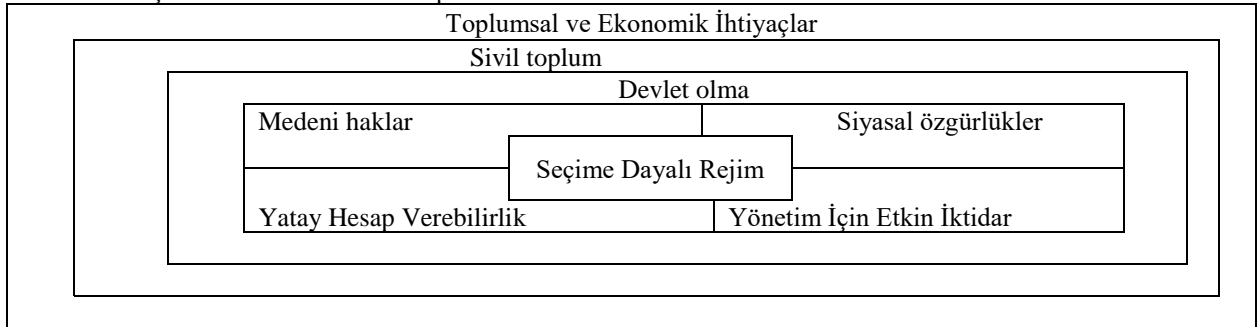
Demokrasinin yerleşmesi kavramı, demokratik hükümetin kurulması ile başlayan demokrasiye geçiş sürecinin, ilerleme odaklı bir temsil anlayışı ile liberal demokrasiye doğru yol almasını ifade eder (Schedler, 1998: 97). Demokrasinin yerleşmesi süreci, halk meşruiyet, demokratik değerlerin yayılması, sisteme karşı aktörlerin nötralle edilmesi, ordu üzerinde sivil üstünlüğün sağlanması, otoriter yerleşimin sona erdirilmesi, parti inşası, fonksiyonel çıkarların organizasyonu, seçim kurallarının istikrarı, devlet iktidarının yerleştirilmesi, doğrudan demokrasi mekanizmalarının sisteme dahil edilmesi, yargı reformu, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik istikrar gibi öğeleri kapsamaktadır (Schedler, 1998: 91-92).

Yerleşik demokrasi kavramına göre, istikrarlı anayasal demokrasiler iki şekilde yerleşik hale gelir. İçeride bir demokrasinin farklı belirleyici unsurlarının belirli şekillerde birbirine bağlı ve dayanışma içinde oluşu, bu demokrasilerin normatif ve işlevsel varlığını garanti altına alır. Dışsal olarak, bu belirleyici unsurlar demokrasiyi iç ve dış sarsıntılardan ve istikrarını zedeleyebilecek eğilimlerden koruyarak onun devamını sağlayan koşullar altında gelişir (Merkel, 2004: 46). Bu çerçevede de yerleşik ve liberal bir demokraside, beş temel unsur yer alır (Merkel, 2004: 47): demokratik seçim rejimi, siyasi katılım hakları, medeni haklar, yatay hesap verebilirlik, demokratik seçim yoluyla temsilcilerin inisiyatifinde yönetim için etkin iktidarın varlığı. Demokrasinin yerleşmesi gerekli olan unsurlar Tablo 1.'de açık bir şekilde şemalaştırılmıştır.

Linz ve Stephan (1996: 15), yerleşme kavramını genişleterek, yerleşik bir demokrasi için kesişen beş farklı alanın gerekliliğine dikkat çekmişlerdir:

- 1) İletişim ve örgütlenme özgürlüklerine sahip bir sivil toplum,
- 2) Özgür ve kapsamlı seçim mücadelesinin olduğu bağımsız bir siyasi toplum,
- 3) Hukukun üstünlüğü,
- 4) Etkin bir devlet aygıtı (Etkin bir bürokrasi),
- 5) Kurumsallaşmış bir ekonomik toplum

Tablo 1. Yerleşik Bir Demokrasinin Sahip Olması Gereken Temel Unsurlar

Kaynak: (Merkel, 2004: 47)

Demokrasinin yerleşik hale gelebilmesi için diğer bir görüşe göre; birinci önkoşul, ifade özgürlüğü, siyasi katılımın kısıtlanmaması, özgür ve adil seçim gibi demokrasinin temel kuralları ile ilgili olarak politikacılar arasında bir görüş birliği bulunmasıdır. İkinci önkoşul, ülkede milli birliğin gelişmiş olmasıdır. Örneğin demokrasi ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı zaman, politikacılar kendi aralarındaki ayrılıkları bir kenara bırakıp söz konusu tehlikeyi atlatabilmek için gerekli önlemleri birlikte alabilmelidirler. Bu şekilde davranabilmeleri aralarında yeterli güven ve uyumun gelişmiş olmasına bağlıdır. Politikacıların hem halkın ihtiyaçlarına duyarlı hem de sorumlu davranmaları demokrasinin yerleşmesi için gereklidir. Burada

sorumlu davranmaktan maksat, ihtiyaç halinde ülkenin uzun vadeli çıkarlarına gereken önemin verilmesidir (Heper, 2010: 110).

Demokrasinin yerleşmesi sürecinde ordunun denetimi de önemli bir etken olarak görülmektedir. Dahl'a (1989: 245) göre, bir devletin demokratik bir şekilde yönetilmesi için açıkça iki koşul gereklidir: 1) Askerî ve polis organizasyonları olacaksa, ki kesinlikle olacaktır, o halde bunlar sivil denetime tâbi olmalıdır. Ancak sivil denetim, gerekli olmakla beraber yeterli değildir, demokratik olmayan pek çok rejim aynı zamanda sivil denetimi muhafaza eder. Bu yüzden orduyu denetleyen sivillerin ve polis örgütünün de demokratik sürece tâbi olması gereklidir.

Demokrasinin varlığı için çeşitli koşulları farklı bir açıdan ele alan Berger (1999: 33)'e göre de bir demokraside olması gereken unsurlar şunlardır: (1) iktidarlar muhalefet partilerinin katıldıkları seçim mücadelesiyle seçilirler. (2) muhalefettekiler de dahil olmak üzere bütün partiler halkın desteğini alenen sağlamak için, basından yararlanmak, konuşmak, toplantı düzenlemek ve keyfi tutuklamalardan masun olmak hakkına sahiptirler. (3) seçimleri kaybeden hükümet iktidardan ayrılır ve seçimleri kaybedenler kanunlar ihlal etmemişlerse cezalandırılmazlar, yürürlükteki kanunların himayesi altındadırlar. (4) seçilen hükümetler yönetimin gerçek sahibidirler ve seçilmemiş elitlerin kuklaları değildirler. (5) iktidarın gücünün kurumlarla sınırlandırılması.

Demokrasinin yerleşik hale gelmesinde önemli faktörlerden birini de sivil toplum oluşturmaktadır. Bu bakımdan sivil toplum tam demokrasiye doğru değişimin devam etmesinde önemli rol oynar. Aktif ve uyumlu sivil toplum, otoriter rejimlerin seçimsel demokrasilere ve seçimsel demokrasilerin de liberal demokrasiye doğru başarılı bir dönüşümü kuvvetlendirir. Sivil toplumun olmadığı ülkeler ya karma rejim olarak kalır veya demokratikleşmenin geriye dönmesine neden olabilir (Shin ve Tusalem, 2007: 14). Güçlü bir sivil toplum sadece sorumluluğu arttırmaz aynı zamanda da siyasal temsili ve demokrasinin canlılığını çoğaltır. Gönüllü dernekler demokratik siyasal partilerin önemli kurumsal tamamlayıcılarıdır. Bunlar sadece devlet iktidarını denetleyip ona karşı bir denge unsuru oluşturmamakta; aynı zamanda siyasal menfaatlerde ve kendilerini ifade etmede yeni yollar sağlayarak, vatandaşların güvenlerini, etkin olmalarını, bilinçlenmelerini ve yeni siyasal liderlerin devşirilmelerini ve eğitilmelerini gerçekleştirerek demokrasinin meşrulaşmasını çoğaltırlar (Diamond, 1995: 134).

Bir başka açıdan demokrasinin yerleşik hale gelmesi, demokrasiden başka bir rejimin artık genel kabul görmemesi (Heper, 2010: 113), anlamında kullanılmaktadır. Ancak demokratikleşme, sürekli olarak tersine çevrilme riski olan dinamik bir süreç (Tilly, 2011: 9) olarak düşünüldüğünde demokrasinin sürdürülebilir bir hale getirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu çerçevede sürdürülebilir demokrasi adlı makalesinde Karadağ (2006:77) sürdürülebilir bir demokrasi için üç koşulun var olması gerektiğini belirtmektedir. Birinci koşul, sürdürülebilir bir demokrasi için öncelikle adil ve rekabetçi bir seçim sisteminin kurumsallaştırılması gerekir. İkinci koşul, sahip olunan belli bir ekonomik düzeyin devam ettirilebilmesidir. Üçüncü koşul demokratik bir siyasal kültüre sahip olmaktır. Özgürlük, eşitlik, hoşgörü, empati gibi kültürel değerler olmadan demokrasi devamlı olamaz.

4. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME VE KARŞILAŞILAN TEMEL SORUNLAR

Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci, cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili siyasal hayata geçiş çabaları ile birlikte denendiyse de (Ahmad, 2011: 68-91), 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi ve 1946 yılında kurulan Demokrat Partinin kurulması ile birlikte başlar. Demokrasiye geçişin nedenleri ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan ikinci demokrasi dalgasının, savaş sonrasında ekonomisi ve güvenliğiyle ilgili sorunlarının üstesinden gelebilme endişesi içinde bulunan Türkiye'nin ihtiyaçlarıyla örtüşünce devlet seçkinlerinin böyle bir kararı almak zorunda kalması (Erdoğan, 1992) olarak ifade edilir.

Demokrasiye geçiş sürecinin devlet seçkinleri eliyle gerçekleşmesi demokratikleşme açısından bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, devlet seçkinleri kendilerini ülkenin uzun vadeli sahipleri olarak görürler ve demokrasiyi, bir araç -toplumsal grupların çıkarlarını karşılama aracı- gibi değil, amaç -ülkeye en yararlı olanı bulma amacı- gibi algılamışlardır. Dolayısıyla demokrasiyi kesintiye uğratan askeri müdahalelerin nedeni olarak demokratik ortamda siyasetçilerin tutumları gösterilmiştir. Devlet seçkinleri eliyle siyasetçileri kontrol altında tutma amacı vesayetçi bir geleneğin doğmasına zemin hazırlamıştır (Heper, 2008: 115). 1961 Anayasası ile birlikte oluşturulan vesayet mekanizmaları uzunca bir süre demokratikleşmenin önünde engel oluşturmuştur.

Bu çerçevede, Türkiye'de demokratikleşmenin önündeki en önemli sorunlar şu şekilde sıralanmaktadır: güçlü devlet geleneği, tepeden inme devrim, vesayet, resmi ideoloji (Özbudun, 2011: 128-152). Bunlara ek

olarak demokratikleşme önündeki önemli diğer sorunlar ise siyasal kültürden kaynaklanan sorunlar, siyasetin ikincilleştirilmesi veya kötü olarak gösterilmesi ve etkin muhalefet yokluğu sayılabilir.

İlk olarak, devlet gerek Osmanlı-Türk siyasal düşüncesinde, gerek halkın algılamalarında üstün ve yüce bir konum edinmiştir. Milletın devletın hizmetinde olduğu zihinlerde yerleşmiştir. Devrimlerin hep tepeden olması, aşağıdan katılım dışında devlet seçkinleri eliyle gerçekleştirilmesi devlet seçkinlerinin sistemin asli koruyucuları düşüncesine sahip olmalarına neden olmuştur. Her iki durum Türk demokrasisinde güçlü bir askeri-bürokratik vesayetin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Özbudun, 2011: 148-150).

1982 Anayasasının başlangıç kısmında bulan resmi ideoloji, Türkiye’de devlet, daha doğrusu devletin temsil ettiği siyasi iktidarı elinde bulunduran yönetici seçkinlerin, demokratikleşme sürecini engelleme açısından önemli bir argümanını oluşturmaktadır. Bu argüman bölünme-yıkılma kaygısıyla, özellikle İslami söyleme sahip kişi veya kuruluşlar ve demokratikleşme önünde en önemli sorunlardan biri olarak görülen Kürt sorununa ilişkin tavırlarında somutlaşmaktadır (Köker, 2008: 235-236).

Bu bağlamda, her ne kadar 1945’de demokrasiye geçiş süreci yaşandıysa da, demokrasinin yerleşik hale gelmesi sürecinin pek kolay geçmediği ve hala demokratikleşme tartışmalarının devam ettiği söylenebilir. Neticede demokrasiye geçiş sonrası, ikisi askeri nitelikte tam müdahale (1960,1980), biri yarı askeri müdahale (12 Mart 1971), biri post modern müdahale (28 Şubat 1997), biri e-müdahale (27 Nisan 2007) (Yazıcı, 137-138), ve nihayet sonuncusu başarısız 15 Temmuz darbe girişimi olmak üzere siyaset alanı askeri müdahaleye maruz kalmıştır.

Bu nedenle, demokrasiye geçiş sonrası hazırlanan iki anayasa 1961 ve 1982 anayasasının sivil-siyasi güçlerin pek az katkısıyla veya hiç katkısı olmaksızın, askeri müdahalenin ürünüdür. Teorik olarak temel hak ve özgürlükler bakımından Türkiye’nin şu ana kadar sahip olduğu en demokratik ve liberal anayasa olarak kabul edilen 1961 Anayasası, siyasal sisteme vesayetçi kurumları dahil eden ilk anayasa olduğu gibi, 1971’deki askeri müdahaleyi takiben, daha az demokratik bir yönde, büyük ölçüde değiştirilmiştir. 1980 müdahalesinin liderleri bütün siyasal güçleri anayasa yapımı sürecinden dışlamışlar ve anayasayı, tümüyle atanmış bir kurucu meclisin yardımıyla kabul etmişlerdir. Dolayısıyla 1982 Anayasası, kurucularının otoriter, devletçi ve anti liberal görüşlerini güçlü bir şekilde yansıtmıştır (Özbudun ve Gençkaya, 2010: 142).

Liberal demokratik bir rejimde olması gereken sivil-siyasal güçlerin öncülüğünde çoğulcu bir perspektifi yansıtan anayasanın yokluğu, vesayetçi sistemi koruyucu mekanizmalarıyla birlikte demokratikleşmenin önünde en önemli engellerden birini oluşturmuştur. Öyle ki Anayasa Mahkemesi çoğu zaman verdiği kararlarla (siyasi parti kapatma kararları, 2008 yılı başörtüsü düzenlemesine ilişkin kararı, 2007’deki cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin kararı gibi) etkin bir siyasal muhalefet gibi hareket etmiştir. Bununla beraber, 1982 Anayasasının getirdiği Cumhurbaşkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), YÖK, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK), Anayasa Mahkemesi ve diğer yüksek mahkemeler gibi vesayet kurumları yakın tarihe kadar demokratikleşmenin yerleşmemesi açısından önemli etkenler olmuşlardır.

Ancak yine de, 2000’li yıllarda Avrupa Birliğine dahil olabilmek amacıyla yapılan anayasa değişiklikleri ve yasal reformlarla vesayetin bir miktar azaldığı söylenebilir. Bu anlamda, MGK genel sekreterliğin sivilleştirilmesi ve üyeler arasında sivil üyelerin artırılması, olağanüstü halin kaldırılması, birtakım askeri uygulamalara son verilmesi (EMASYA gibi), Anayasa Mahkemesi ve HSYK’nın yapısının değiştirilmesi, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun getirilmesi, kamu denetçiliği kurumunun kurulması gibi (Hakyemez, 2012: 7-43) düzenlemeler demokratikleşme düzeyinin 2000’li yıllar öncesine göre arttığını göstermektedir.

Türkiye’de demokratikleşme sorunlarından birini de modernleşme-demokratikleşme ikileminin oluşturduğu ifade edilir. Türkiye’de yukarıdan-aşağıya ve devlet-merkezci bir tarzda gelişen modernleşme, özellikle siyasi modernleşme süreci, ulus-devlet oluşturan bürokrasi, anayasa, yargı ve parlamento v.b. modern kurumları kurmada başarılı oluyor. Türk modernleşmesi kendisini topluma yaygınlaştırmada, bireysel hak ve özgürlüklere dayalı liberal ve çoğulcu bir yapıya kendisini dönüştürmede ve demokratik bir nitelik kazanmakta da başarısız kaldı. Aynı şekilde, demokrasiye geçişte başarılı olan Türkiye, demokrasiyi toplumsal ilişkiler içine, anayasallığa, siyasal kültüre yerleştirmede ve derinleştirmede başarısız oldu (Keyman, 2009: 13).

Bu bakımdan teorik demokratik kurumların hepsinin mevcut olmasına rağmen, bu kurumların iyi işleme anlamında siyasal kültür eksikliği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, hoşgörü yetersizliği, bireyler ve elitler arası güvensizlik ile temsili kurumlara yetersiz güven, özgürlüğün beklenen

değeri ve sahiplenilmeyi görmemesi bu kültürel sorunlar arasındadır. Kültürel sorunlar, siyaset ve toplumsal düzeyde farklı kesimler arasındaki uzlaşma, birliktelik ve güvene dayalı işbirliğini engelleyerek, sistemin çalışmasını değişen zamanlarda farklı düzeylerde ya savsaklamakta ya da tümünden engellemektedir (Karadağ ve Akbaş, 2009: 184). Diğer bir etken ise, antidemokratik zihniyetin dönüştürülebilmesi ve demokratikleşmenin içselleştirilebilmesidir. Anti demokratik zihniyet dönüştürülmedikçe mevcut demokratik kurumlar görüntü dışında bir anlam ifade etmezken, demokratikleşmenin içselleştirilebilmesi demokratikleşmeye ihtiyaç duyulan her dönemde ülkede siyaset ve toplumsal krizler çıkmasına, devletle toplum arasında bir güven bunalımı doğmasına neden olmaktadır (Karadağ, 2005: 335).

Türkiye’de demokratikleşme süreci açısından bir diğer sorun da siyasetin ikincilleştirilmesi veya kötü gösterilmesidir. Bu bağlamda vesayetçi sistem “siyaset kötü” anlayışı üzerine kuruludur. Siyaset Parlamento’da cereyan eder, kötü siyaset de Parlamento’da cereyan ettiği için, bu Parlamento Türkiye’nin kaderi hakkında hiçbir karar alamazdı. Parlamento kötüdür ve sistem açısından tehditlerin ve tehlikelerin kaynağıdır. Türkiye’nin kaderi halkın temsilcileri eline bırakılamazdı. Bu konularda daima son söz bürokratik kurumlarda, orduda, yargıda veya o ekseninde yer alan bir siyasi partide yer almalıydı. Parlamento ekonomik konularla, sosyal programlarla, işsizlik meselesiyle, bankacılık gibi konularla, başka bir ifadeyle “aş” ve “iş” konularıyla ilgilenmeliydi (Can, 2010: 44-45).

Türkiye’de demokratikleşmenin yerleşmesi açısından önemli bir sorun da etkin siyaset muhalefeti yokluğudur. Bu anlamda demokratik yollarla seçilmiş siyasi iktidar üzerinde denetim sağlayacak ve sistemin sürdürülebilirliği açısından alternatifler ortaya koyacak siyasi muhalefet eksikliği en önemli sorunlardandır. Siyasi iktidar karşısındaki muhalefet görevi görmesi gereken iktidar dışındaki partiler daha çok muhalefet görevini bürokratik-vesayet (yüksek mahkemeler, ordu gibi) makamlarından beklemektedir. Bu vesayetçi yapıların da geçmiş döneme bakıldığında muhalefet görevini etkin bir şekilde yerine getirdiği görülmektedir. Hâlihazırda sisteme karşı muhalefet görevi yerine getiren siyasi iktidar ile birlikte ve hatta onun eksikliklerini dillendirerek daha demokratik bir Türkiye kurulmasında siyasi muhalefete de önemli derecede ihtiyaç olduğu bilinen bir gerçektir.

5. SONUÇ

Demokratikleşme demokrasiye geçiş ile birlikte başlayan, demokrasinin yerleştirilmesi ve istikrarının sağlanması ile devam eden oldukça kapsamlı bir süreçtir. Demokrasiye geçişler her zaman tam demokrasi ile sonuçlanmamakta, yarı demokrasiler ya da ülkenin bulunduğu koşullara uygun olarak bir demokrasiye bir sıfat eklenmektedir. Türkiye’deki demokratikleşme sürecinde karşılaşılan sorunlara bakıldığında daha çok vesayet sorunundan kaynaklı birçok sorunun olduğu görülmektedir. Demokrasinin yerleşmesini engelleyen önemli bir sorun olarak görülen vesayetçi sistem, demokrasinin içselleştirilmesinden demokratik kurumlarının işleyememesine kadar birçok önemli sorunlara neden olmaktadır. Bu açıdan Türkiye daha çok vesayetçi demokrasi olarak da nitelendirilmektedir.

Demokratikleşme sürecini kimlerin sahipleneceği açısından anayasa yapım süreci önem kazanmaktadır. Türkiye’deki yürürlükte bulunan 1982 Anayasası askeri darbe sonrası devlet seçkinlerin görüşünü yansıtacak ve vesayet sistemini devam ettirecek şekilde hazırlanmıştır. Anayasa yapım sürecine çoğulcu bir katılımın olmaması halk nezdinde de siyaset kurumlarına karşı soğuk bakılmasına neden olmuştur. Günümüzde yapılması planlanan sivil bir anayasanın demokratikleşme açısından önemlidir. Ancak demokratik gelişim sürecinde oluşmayan uzlaşma kültürü bu süreçte de kendini göstermekte; Türkiye açısından sivil-siyasi temsilcilerin katılımı ile bir anayasa hazırlanması uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Kürt sorunu etrafında şekillenen terör sorunu da demokratikleşme açısından diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem bölünme korkusu ile ordunun sivil-siyasal mekanizmalar üzerindeki etkinliğini artırmış hem de ekonomik kalkınmayı engelleyici önemli etkileri olmuştur.

Özetle belirtmek gerekirse, Türkiye’de devlet seçkinleri eliyle başlatılan demokratikleşme süreci, güçlü devlet geleneğinin etkisiyle vesayetçi bir sistemi de beraberinde getirmiştir. Bu sistemin “siyaseti kötü” görmesi ve Türkiye’nin geleceğinin parlamentoya bırakılamayacağı düşüncesi beraberinde askeri müdahaleleri de getirmiş ve Türkiye’de aralıklarla kesintiye uğramıştır. Bu müdahaleler sonrası hazırlanan anayasalar siyasetin çerçevesini belirlemiş, demokrasilerde siyasi muhalefet görevi yapan siyasi partiler yerine muhalefet veya siyasi iktidarı durdurma ve denetleme aracı olarak bürokratik vesayet makamları siyasi muhalefet görevini yerine getirmiştir. Halkın siyasete ilgisizliği, resmi ideolojinin farklı olanı dışlaması ve tehlike olarak görmesi demokrasinin içselleştirilmesi ve demokratik siyasi kültürün oluşumunu olumsuz olarak etkilemiştir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2011). Modern Türkiye'nin Oluşumu, Y. Alogan (Çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BERGER, L.P. (1999). Günümüz Dünyasında Demokrasi, Sosyal ve Siyasal Teori içinde, A. Yayla (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BİNGÖL, Y. (2011) "The Colorful Revolution of Kyrgyzstan: Democratic Transition or Global Competition?" Yılmaz Bingöl (Çev.) *Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları* içinde (s. 225—246), Y. Bingöl (ed.), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- CAN, O. (2010). Darbe Yargısının Sonu, Timaş Yayınları, İstanbul.
- CAROTHERS, T. (2002). Geçiş Paradigmasının Sonu, 21. Yüzyıl'da demokrasi tartışmaları içinde, Y. Bingöl (Ed), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- CRICK, B. (2012), Demokrasi, Ü. H. Yolsal (Çev.), Dost Kitabevi, Ankara.
- DAHL, R. A. (1989). Demokrasi ve Eleştirileri, Yetkin Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, A. (2011), Siyaset Teorisine Giriş, Liberte Yayınları, Ankara.
- DIAMOND, L. (1995). Demokrasinin Üç Paradoksu, Demokrasinin Küresel Yükselişi içinde (s.127-140), L. Diamond ve M.F. Plattner(ed.), Yetkin Yayınları, Ankara.
- DIAMOND, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes, *Journal of Democracy*, 13 (2), 21-35.
- HEPER, M. (2010). Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Doğan Kitap, İstanbul.
- HAKYEMEZ, Y. Ş., (2012). Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü (2002-2012), <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYENIN%20DEMOKRATIK%20DONUSUMUbaski.pdf>.
- HUNTINGTON, P. S. (1996). Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratikleşme, E. Özbudun (Çev.), Yetkin Yayınları, Ankara.
- KARADAĞ, A. (2006). Sürdürülebilir Demokrasi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 75-101.
- KARADAĞ, A. (2005). Türkiye'de Demokratikleşme ve Demokratik Sistem: Zihniyet, Kurumlar ve Sorunlar, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat içinde, A. Karadağ, A. Küçük, S. Bakan (Ed.), 1, 311-340, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul.
- KARADAĞ, A., USTA S. (2011). Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme, Sivil Toplum ve Sendikalar, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 29-52.
- KARADAĞ, A., AKBAŞ, Z. (2009). Kurumsal Güvencelerin İşlevsizlik Kavşağındaki Demokrasi: Türkiye, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 162-188.
- KEYMAN, F. (2009). Türkiye'de Siyasi Tarih ve Demokratikleşme, Türkiye'nin Politik Tarihi içinde (s.11-20), Çaylak, A. vd. (Ed.), Savaş Kitabevi, Ankara.
- KIŞLALI, A. T. (1995). Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, Ankara: İmge Kitabevi.
- KÖKER, L. (2008). Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye, Ankara: Dipnot Yayınları.
- KOLAKOWSKI, L. (1995). Demokratik Bir Çağın Belirsizlikleri, M. Küçük (Çev.), *Demokrasinin Küresel Yükselişi* içinde (s.389-392), L. Diamond, M.F. Plattner (Ed.), Ankara: Yetkin Yayınevi.
- KONTACI, A. E. (2010). "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: 'Kırılgan Demokrasiler' ve Belçika Örneği", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59, 83), 467-492.
- LINZ, J.J., STEPAN, A.J. (1996). Toward Consolidated Democracies, *Journal of Democracy* 7(2), 14-33.
- MERKEL, V. (2002). Kusurlu Demokrasiler, 21. Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları içinde, Y. Bingöl (Ed.), Kocaeli: Umut yayınları.
- O'DONNELL, G. VE SCHMITTER P. C. (1986). Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- ÖZBUDUN, E. (2011). Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler, Türkiye, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- ÖZBUDUN E., Gençkaya Ö.F. (2010). Türkiye'de demokratikleşme ve anayasa yapımı politikası. İstanbul: Doğan Kitap.
- PLATTNER, M.F. (2010). Populism, Pluralism and Liberal Democracy, Journal of Democracy, 21, 81-92.
- RUSTOW, D. A. (1970). Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model Comparative Politics, 2(3) 337-363.
- SARIBAY, A.Y. (2012). Demokrasinin Sosyolojisi, İstanbul: Timaş Yayınları
- SARTORI, G. 1996 Sartori, Giovanni. (1993). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, T. Karamustafaoğlu, M. Turhan (Çev.), Ankara: Yetkin Basımevi.
- SCHUMPETER, J.A. (2007). Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, H. İlhan (Çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.
- SCHEDLER, A. (1998). What is Democratic Consolidation?, Journal of Democracy , 9(2),91-107.
- SCHMIDT, M.G. 2002. Demokrasi Kuramlarına Giriş, M.E. Köktaş (Çev.), Vadi Yayınları, Ankara.
- SCHMITZ, H.P. (2004). Domestic and Transnational Perspectives on Democratization, International Studies Review, 6 (3), 403-426.
- SHIN D.C., R. F. TUSALEM, (2007). The Cultural and Institutional Dynamics of Global Democratization, Taiwan Journal of Democracy, Volume 3(1), 1-28.
- ŞAHİN, B. (2007). Liberal Demokrasinin Temelleri, *Çağdaş Demokrasi Yaklaşımları*, 10, 35-55.
- TANÖR, B. (1997). Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, Tüsiad, İstanbul.
- TILLY, C. (2011). Demokrasi, E. Arıcan (Çev.), Phoneix Yayınları, Ankara.
- TOURAINÉ, A. (2011). Demokrasi Nedir?, O. Kunal (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TÜRKÖNE, M. (2009). Siyaset, Opus Yayınları, İstanbul.
- YAZICI, S. (2011). Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, A. (2000). Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.